

versielle påstande står uden nogen form for dokumentation, hvilket også mindsker deres overbevisningskraft. Det er med andre ord et meget stort brød, der er slået op, og det bliver kun delvist bagt. Når det så er sagt, er der også meget godt at hente i bogen, især i kraft af de teser, den præsenterer om en luthersk etik, hvordan den adskiller sig fra en calvinsk, og hvad det kan have haft af betydning. I de tanker er der rigeligt at tage fat på for forskningen.

Nina Javette Koefoed

| ANNE HASLUND HANSEN, MICHAEL HARBSMEIER, KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN, JESPER KURT NIELSEN, CHRISTIAN SUNE PEDERSEN & PETER ANDREAS TOFT (RED.): *Dansk Ekspeditionshistorie, I-III*, Gads Forlag, København 2021, 1350 s., kr. 799,95.

Litteraturen om danske ekspeditioner er i forvejen ganske omfattende, men i hovedsagen omhandler eksisterende værker en eller nogle få ekspeditioner, en enkelt aktør eller et geografisk område. Der har dermed længe manglet den samlede historiske fremstilling, som nu foreligger med dette smukke bogværk.

Med sine tre rigt illustrerede bind, der tilsammen breder sig over mere end 1400 sider, og en titel, der signalerer kontinuitet, helhed og national identitet, fremstår dette værk umiddelbart som en monumental og ambitiøs historisk syntese. Emnemæssigt og fagligt spænder de tre bind tilsammen over et enormt område lige fra astronomiske ekspeditioner til geologi, palæontologi, meteorologi, naturhistorie, zoologi, marinbiologi, geografi, arkæologi, etnografi, sprogvidenskab og meget mere. Det tvær- og multividskabelige perspektiv er uundgåeligt, simpelthen fordi mange ekspeditioner var født med et bredt videnskabeligt program. Geografisk når vi rundt på alle jordens kontinenter, dog på nær Antarktis, der aldrig rigtigt har været et trækplaster for danske forskere. Tidsmæssigt dækkes perioden fra begyndelsen af 1600-tallet og helt frem til 2020. Læg dertil, at værket er frugten af 25 specialisters og hele seks redaktørers arbejde. De enkelte forfatters tilgang til stoffet spænder fra kontekstualiserende videnskabshistorie til rendyrket etnologisk fagrefleksion. Et så bredt og heterogent stof kan selvsagt ordnes, tematiseres og organiseres på forskellige måder. Valget er i tråd med titlen faldet på en traditionel kronologisk model, der skaber forventning om en kronologisk ordnet sammenhængende national ekspeditionshistorie.

Første bind (1600-1850) dækker kongernes og enevældens tidsalder – fra de arktiske og ostindiske ekspeditioner under Christian IV og frem til Galatheas jordomsejling 1845-47. Ekspeditionerne var som ho-

vedregel udsendt og finansieret af den enevældige kongemagt med det formål at opdage og kortlægge nyt ukendt land, dels for religionens eller oplysningens skyld, men som oftest med det direkte merkantilistiske sigte at grundlægge kolonier og handelsstationer, der kunne styrke enevældens skrantende økonomi. Eksemplerne er her de danske ekspeditioner til Østindien eller de tidlige ekspeditioner til Grønland under Christian IV. Mest monumentalt er dog afgjort Vitus Berings anden Kamtjatka-ekspedition, der med sin kombination af land- og søtransport med et følge af op til 3000 mand var en imponerende be-drift og et logistisk mareridt med store tab af menneskeliv til følge.

Med andet bind (1850-1945) rykker vi ind i imperialismens og nationalstatens tidsalder. Nu er det ikke længere kongemagten, men Folketinget, museer, magtfulde forretningsfolk og velgørende fonde, der finansierer tidens dristigt udtænkte ekspeditioner. Ekspeditionernes storhedstid bliver indvarslet med Berlinkonferencen 1884-5, hvor de europæiske stater fastlægger principperne for kolonisering, skibsfart, handel og territoriale grænser på det afrikanske kontinent. Ekspeditionerne var drevet af kolonimagternes behov for pålidelig viden om geografi, naturressourcer, råstoffer og den lokale befolkning, der skulle forstås med henblik på at kunne regeres og kontrolleres, oftest i en geostrategisk konkurrence med andre stormagter. Det er på dette bagtæppe, at den danske udforskning af Grønland har sin storhedstid i denne periode. Bindet stiller skarpt på en række af tidens storstilede og heroiske ekspeditioner i Øst-, Nordøst- og Nordgrønland, der skulle understøtte og legitimere den gradvise udstrækning af dansk suverænitet til hele Grønland. Det er en velkendt historie. Mindre velkendt er det, at imperialisme, kolonialisme og den deraf følgende infrastrukturbygning også gav nye muligheder for dansk ekspeditionsvirksomhed i de store kolonilandes besiddelser. Hvor koloniområderne normalt var lukket land for repræsentanter fra andre imperialistiske stormagter, så udgjorde den neutrale småstat Danmark ikke nogen nævneværdig trussel mod stormagternes hegemoni, og samarbejdet havde bestemt også sine diplomatiske og politiske fordele for stormagterne. Det forhold giver bindet flere eksempler på, ikke bare i Afrika, men også i Mellemøsten og Østasien. Herigennem blev det muligt for danske ekspeditioner at få adgang til at indsamle store mængder kunst og etnografiske genstande, der stadig befinder sig på danske museer. Et eksempel er Axel Bøjsen-Møllers lidenskabelige jagt efter hovedjægerens trofæer i Ny Guinea i 1930'erne. Til trods for Bøjsen-Møllers racistiske afstandtagen og hans koloniale syn på det fremmede er det ironisk nok nøjagtig den samme form for troføjagt, som han selv gentager, og både for ham og for hovedjægerne er troføjagten

motiveret ud fra ønsket om at øge den sociale og kulturelle kapital i to forskellige sociale systemer.

Tredje bind behandler tiden fra 1945 og helt frem til nutiden, en periode præget af den kolde krig og afkolonisering, og hvor nye horisonter udforskes, ikke mindst i form af bemanded rumfart. Moderne kommunikationsmidler gør det nu muligt hjemmefra at følge ekspeditionerne i realtid. Kommunikation og popularisering bliver derfor en integreret del af ekspeditionslivet. En anden tendens er internationalisering. Men der var også elementer, der blev ved med at pege tilbage på den koloniale fortid og det racistiske menneskesyn. Det ses fx i kapitlet om Bøje Benzons og greve Gregers Ahlefeldt-Laurvig Billes afrikanske jagtekspeditioner i efterkrigstiden. Hvor den sidstnævnte drev jagten som en maskulin ekstrem sport, så inkarnerede den velhavende erhvervsmand Bøje Benzon stilsikkert den hvide koloniale gentlemanjæger med monokel for øjet og rigelige mængder sprut til at forsøde lejligheden. Fælles var de om at bruge videnskaben som et figenblad for at kunne fortsætte trofæjagten i en tid, hvor man begyndte at stille spørgsmål til netop den aktivitet. Umærkeligt klædes de to herrer under vejs af til skindet og stilles til skue nærmest som de jagttrofæer, de begge brillerede i at nedlægge. I Bøje Benzons tilfælde ender det i en grotesk ironi, da kun få af de mange store udstoppede pattedyr, som han gavmildt donerede til Zoologisk Museum, fandt vej til udstillingerne. Det meste endte på magasin, hvor det henstår den dag i dag. Og sådan går det formentlig med størstedelen af det eksotiske materiale, der er indsamlet gennem tiden. En del er simpelthen blevet for pinligt at udstille i nutiden.

Ekspeditioner forbindes oftest med maskuline dyder som heltemod og udholdenhed. Redaktørerne skal roses for at have sat fokus på kvindelige ekspeditionsrejsende og -deltagere, hvoraf de fleste figurerer i dette sidste bind.

Værket har form som en antologi, hvor specialister i hver deres afgrænsede kapitler (i alt 38) behandler en enkelt ekspedition eller en enkelt aktørs ekspeditionsvirksomhed. Denne case-baserede tilgang har både fordele og ulemper. Fordelen er, at læseren kan bringes med og helt tæt på ekspeditionerne. Stoffet kan behandles i detalje og i dybde. Kapitel for kapitel er der generelt tale om fagligt stærke og vel-skrevne bidrag. På den anden side giver antologiformen en emnemæssigt fragmenteret struktur, hvor der veksles mellem vidt forskellige geografiske områder, faggrene og målsætninger, hver med deres særegne forfatterfokus og erkendelsesinteresse. Der er ikke meget, der binder de enkelte kapitler sammen til en større helhed. Hvert bind indledes ganske vist med et introducerende kapitel, men der er her tale om ganske korte tekster, der introducerer tidsperioden og ekspeditioner-

ne og trækker nogle få overordnede linjer. Det fungerer rigtig godt i bind 2, men knap så overbevisende i de to øvrige bind.

Noget forsøg på opsamling og syntese i et afsluttende og afrundende kapitel findes ikke, hverken i de enkelte bind eller samlet til slut, hvilket må siges at være et stort savn. Det kan dermed være sin sag for læseren at finde den røde tråd. Det er ikke et værk, der egner sig til læsning fra ende til anden. På den måde bliver det et produkt, der i højere grad er skrevet af specialister til specialister. På det plan fungerer værket glimrende og er på et højt fagligt niveau. Men jeg synes kort sagt, at redaktørerne har taget lidt for let på den (enorme) opgave, det er at skabe et sammenhængende værk og ikke bare en samling af individuelt spændende artikler.

Læserne præsenteres således for en række forskellige ekspeditioner. Men det er klart, at mange flere er udeladt. Rimeligvis kan der vel ikke meningsfuldt behandles flere ekspeditioner, men nogle af de udeladte kunne godt nævnes en passant eller i tekstbokse for at tegne et mere sammenhængende billede af konteksten. Generelt synes udvalget afbalanceret og velvalgt, men der savnes en redegørelse for de kriterier, der er lagt til grund for medtagelse og udeladelse. Er kriteriet historisk betydning eller den gode historie? I praksis formentlig begge dele, men nogle redaktionelle valg afspejler tydeligvis også dagsaktuelle akademiske dagsordner. Dog er det klart, at vægten er lagt på de videnskabelige ekspeditioner og på det spektakulære, mens de merkantile og praktiske ekspeditioner træder i baggrunden. I indledningen sættes der ligefrem lighedstegn mellem ekspeditioner og videnskabelig rejseaktivitet.

Der afsluttes med en etnografisk „reaktivering“, hvor ældre fotos fra ekspeditioner bringes tilbage i felten. Nogle læsere vil formentlig efterspørge en form for rekapitulation af de tre bind. Det synes jeg personligt, at der mangler. Det havde været oplagt med et afsluttende kapitel, der trak de store linjer frem, som fx hvad mere end 400 års vedvarende ekspeditionsvirksomhed har betydet for dansk kultur og videnskab og for danskernes og nationens forhold til omverdenen. Hvad betyder alle disse fyldige og detaljerede historier om ekspeditionsbåret naturvidenskab for vores forståelse af videnskabernes udvikling i den pågældende periode? For efterhånden nogle år siden udkom en *Dansk Naturvidenskabs Historie* i fire bind, hvor de danske tropekoloniers og koloniadministrationens betydning for naturvidenskabernes udvikling helt eksplicit er nedtonet. Med dette trebindsværk er vi kommet et skridt nærmere en revurdering eller i det mindste en nuancering af dette synspunkt. Et af kapitlerne viser således, at Charlotte Amalie på St. Thomas udgjorde et logistisk anker for dansk ekspeditionsvirksomhed i Sargassohavet. Et andet kapitel viser, at naturviden-

skab var tiltænkt en hovedrolle i det kuldsejlede danske forsøg på at opbygge en koloni på De Nicobariske Øer.

Ud over litteratur bygger de fleste bidrag også på arkivalske kilder, primært dagbøger og lignende, samt materiale fra Etnografisk Samling (Nationalmuseet) og andre specialsamlinger. Når man ser på, i hvor høj grad ekspeditionsaktivitet begrundes ud fra og formes af udenrigspolitiske og diplomatiske forhold, må man dog undre sig over, at der kun i ganske få kapitler er gjort brug af materiale fra den offentlige administration. Især er det bemærkelsesværdigt, at der slet ikke er brugt materiale fra Udenrigsministeriet og kun i et par tilfælde fra Grønlandsadministrationen. Kilderne findes og kunne uden tvivl have underbygget og antageligt også nuanceret diskussionen af udenrigspolitiske vinkler og diplomatiske forhold.

Det noget uhåndterlige storformat kommer til sin ret, når man ser på den imponerende billedside. Ekspeditionsrejser skaber kort, tegninger og billeder og hjembringer iøjnefaldende artefakter, som her er rundhåndet gengivet i stort format og i farver. De flotte illustrationer er stor del af læseoplevelsen.

Henrik Knudsen

| KAI MERTEN: *„Ich habe im Himmel keine Spur von dir gesehen.“ Religionsbegegnung in Grönland im 18. Jahrhundert (Nordic Studies in Religion and Culture / Nordische Studien zur Religion und Kultur 7)*, LIT Verlag, Münster 2020, 578 s., 49.90 euro.

Det centrale tema i Kai Mertens bog er mødet mellem grønlændernes religiøse forestillingsverden og kristendommen. Dette religionsmøde behandles både i relation til den tidligste mission (Hans Egede og Brødremenigheden) og mere end et halvt århundrede senere, i Evighedsfjorden i den religiøse bevægelse omkring Maria Magdalene og Habakuk.

Bogen er delt op i tre hoveddele, en indledning og en sammenfatning. Litteraturlisten indeholder utrykte kilder (primært fra Rigsarkivet og en lille håndfuld fra Brødremenighedens arkiv i Herrnhut), trykte kilder og sekundærlitteratur. Der er intet register i bogen. Indledningen er delt op i fire underafsnit, der behandler bogens tema og opbygning, primærkilderne, forskningsoversigt, og teoriafsnit. Teoretisk læner værket sig op ad religionsvidenskabelige modeller (Michael Pye og Peter Burke), og kommunikationsteori (Niklas Luhman formidlet gennem Volkhard Krech) og anser således religionsmødet som en kommunikativ begivenhed. Derudfra vil Merten udarbejde selve forløbenes gang og anledninger, samt undersøge de religiøse specia-